

KARALIAUČIAUS UNIVERSITETO TEOLOGIJOS FAKULTETAS DONELAIČIO STUDIJŲ METAIS

Kęstutis Daugirdas

ANOTACIJA

Donelaitis Karaliaučiaus universitete studijavo tuo metu, kai Teologijos fakultete ėmė ryškėti struktūros ir personalo pokyčių pasekmės. Vykdamas Frydricho Vilhelmo I propietistinę personalo politiką, į laisvas vietas katedrose buvo skiriami šios krypties atstovai, kurie nuo 1733 m. sudarė profesorių kolegijos daugumą. Labai tikėtina, kad Donelaitis su profesoriais Šulcu, Kypke, Saltheniumi ir Arnoldu bendravo daug artimiau nei su jų priešininkais Kvantu, Langhanzenu ir Lyzijumi, juolab kad nuo 1736 m. vasaros Kvantas nebeprivalėjo reguliariai skaityti paskaitų. Nepaisant bažnytinės bei aukštųjų mokyklų politikos universitete ir jo aplinkoje sukeltų neramumų, kilusių įgyvendinant reformas, tarp septynių katedros vedėjų ryškių teologinių skirtumų nebūta – visi jie atstovavo tradicinei liuteronijai. Vis dėlto reikia atkreipti dėmesį į jų filosofinių pažiūrų specifiką. Kitaip nei Halės universiteto pietistai ir Kvantas bei Langhanzenas, Šulcas pirmasis pasisakė už liuteronų teologijos, pietistų *praxis pietatis* akcentavimo ir Volfo (Wolff) propaguotos *cultura intellectus* sintezę. Šulco pastangas sukurti racionalų pietizmą, turintį ryškių sąsajų su Volfo filosofija ne tik metodiniu požiūriu, bet ir proto bei tikėjimo santykio subalansavimu, ypač rėmė Arnoldas.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Karaliaučius, Teologijos fakultetas, pietizmas, *praxis pietatis*, *cultura intellectus*.

ABSTRACT

Donelaitis studied at Königsberg University at the time when the effects of the changes in the structure and staff of the Faculty of Theology started to surface. Due to the pro-pietist staff policy of Friedrich Wilhelm, the vacancies in the Departments were filled with the representatives of that trend; pietists had accounted for the majority of the body of professors since 1733. Donelaitis was likely to have mixed with professors Schulz, Kiepke, Salthenius, and Arnold more frequently than with their opponents Quant, Langhansen, and Lysius, especially because since the summer of 1736 Quant did not have any longer to give regular lectures. Despite the church and the higher education policies at the University, as well as the disturbances caused in its environment by the implementation of the reforms, there were no significant theological differences between the seven heads of the Departments: all of them represented the traditional Lutheranism. However, one ought to pay attention to the specificity of their philosophical views. Unlike the pietists of the University of Halle, as well as Quant and Langhansen, Schulz was the first to advocate the synthesis of the Lutheran theology, the emphasis on the pietist *praxis pietatis*, and Wolff-promoted *cultura intellectus*. The efforts of Schulz to develop rational pietism that would be obviously related to Wolff's philosophy not only by the methodological view, but also by the balanced ratio between the reason and faith, were especially supported by Arnold.

KEY WORDS: Königsberg, the Faculty of Theology, pietism, *praxis pietatis*, *cultura intellectus*.

Dr. Kęstutis Daugirdas,
Leibnico Europos istorijos instituto Maince
mokslo darbuotojas
Alte Universitätsstraße 19, D-55116 Mainz, Deutschland
El. paštas: daugirdas@ieg-mainz.de

Įvadas

1736 m. rugsėjo 27 d. Kristijonui Donelaičiui pradėjus teologijos studijas Karaliaučiaus Alma Mater, tenykštis Teologijos fakultetas išgyveno audringus laikus. Frydricho Vilhelmo I vykdomos plataus masto Rytų Prūsijos švietimo sistemos reformos sukėlė esminę fakulteto pertvarką, lėmusią reikšmingus struktūros ir personalo lūžius. Pertvarka buvo teisiškai pagrįsta XVIII a. 3-iojo

dešimtmečio pabaigos – 4-ojo dešimtmečio pradžios karaliaus potvarkiais ir rėmėsi hališkojo pietizmo¹ atstovais, o jos pasekmės 4-ojo dešimtmečio antrojoje pusėje ėmė tiesiogiai reikštis teologijos studijose ir studentų gyvenime. Taigi galime būti tikri, kad 1740 m. Donelaitis, palikdamas universitetą, buvo susipažinęs tiek su gerąja reformų puse, tiek su ne tokiu teigiamu pašalinių jų poveikiu, kuris neišvengiamai lydi bet kokius pokyčius. Būtent dėl to bus svarbu pirmojoje straipsnio dalyje apžvelgti tuometinio Karaliaučiaus universiteto Teologijos fakulteto struktūros ir personalo naujoves.

Antroji dalis, kurioje nagrinėjamos teologinės ir filosofinės Donelaičio profesorių pažiūros, skirta intelektualiajai aplinkai, formavusiai būsimojo mokytojo, kunigo ir poeto pažiūras. Ligšiolinėje mokslinėje literatūroje gausiai ir išsamiai nagrinėtas antagonizmas tarp Karaliaučiaus pietizmo ir ortodoksijos atstovų², o naujais tyrimais, tokiais kaip Jameso Jakobo Fehro studija apie Apšvietą bei pietizmą Karaliaučiuje Franco Alberto Šulco veiklos metais, įrodyta, kad šis antagonizmas išplaukęs ne iš skirtingo teologinio turinio suvokimo, o buvęs bažnytinės ir švietimo politikos, kartais tiesiog asmeninių konfliktų, pasekmė³. Kadangi Donelaičio asmenybės ir kūrybos tyrėjai nuolat pabrėžia pietizmo įtakos svarbą jo pažiūroms, tačiau nesutaria dėl tos įtakos laipsnio⁴, bus ypač svarbu tiksliai nustatyti teologines ir filosofines nuostatas jo tarpusavyje susipriešinusių dėstytojų, kurie į savo konfliktus nevengė įtraukti ir studentų: kokio tipo pietizmas ir ortodoksija formavo Donelaičio asmenybę studijų metais?

Įvardytiems tikslams pasiekti straipsnis remiasi trimis šaltinių grupėmis: Frydricho Vilhelmo I potvarkiais ir įsakais, Karaliaučiaus universiteto paskaitų tvarkaraščiais ir jau publikuota amžininkų korespondencija. Metodologiniu požiūriu pirmoji straipsnio dalis grįsta institucijų istorija, kuri išleistų teisinių-struktūrinių potvarkių ir jų įgyvendinimo per atitinkamus asmenis sankirtos taškuose papildoma biografiniais elementais. Antrosios dalies analizė grįsta idėjų istorija.

¹ Autorius remiasi modernių pietizmo tyrimų terminologija ir vartoja sąvokas *hališkasis pietizmas* („hallischer Pietismus“) ir *Halės pietizmas* („Hallescher Pietismus“). Pastaroji sąvoka siejama su regioniniu, Halės miesto pietizmu, o Haleje kilęs ir Europoje (bei pasaulyje) išplitęs pietizmas vadinamas *hališkuoju*. Žr.: WALLMAN, J. Europäische und außereuropäische Ausstrahlung des Pietismus. In *Europa in der frühen Neuzeit. Festschrift für Günter Mühlhpfordt*. Hrsg. von E. DONNERT, Bd. 2: *Frühmoderne*. Weimar, Köln, 1997, S. 9f.

² Žr., pvz.: RIEDESEL, E. *Pietismus und Orthodoxie in Ostpreußen. Auf Grund des Briefwechsels G. F. Rogalls und F. A. Schultz' mit den Halleschen Pietisten*. Königsberg, Berlin 1937, S. 14–156; HUBATSCH, W. *Geschichte der evangelischen Kirche Ostpreußens*, Bd. 1. Göttingen, 1968, S. 173–217, ypač p. 173–188 ir 194–211; HINRICHS, C. *Preußentum und Pietismus. Der Pietismus in Brandenburg-Preußen als religiös-soziale Bewegung*. Göttingen, 1971, S. 216–300.

³ Žr. FEHR, J. J. „*Ein wunderlicher nexus rerum*“. *Aufklärung und Pietismus in Königsberg unter Franz Albert Schultz*, Zürich, New York 2005, S. 55–89, ypač p. 55f, 68, 70f, 86.

⁴ Iš gausios literatūros, kurioje išsamiai nagrinėjamas ar bent paliečiamas pietizmo įtakos Donelaičiui klausimas, žr. reikšmingiausius darbus, kuriuose ši tema labiausiai akcentuojama: VAŠKELIS, A. Pietistinis sąjūdis Mažojoje Lietuvoje ir Kristijonas Donelaitis. Prieiga internete:

<http://www.aidai.us/index.php?option=com_content&task=view&id=3729&Itemid=285>; VAŠKELIS, A. The life and age of Kristijonas Donelaitis. Prieiga internete [žiūrėta 2012 04 11]:

<http://www.lituanus.org/1964/64_1_03_Vaskelis.html>; BUDDENSIEG, H. Kristijonas Donelaitis. Leben und Werk in seiner Zeit. In *Kristijonas Donelaitis. Die Jahreszeiten*. Nachdichtung von H. BUDDENSIEG, München 1966, S. 128 (vertimas į lietuvių kalbą: *Iš vokiškųjų raštų apie Kristijoną Donelaitį*. Sud. L. GINEITIS. Vilnius, 2002, p. 185); GINEITIS, L. *Kristijono Donelaičio aplinka*. Vilnius, 1998, p. 55–73, ypač p. 62–64 ir 73. Vaškelis laiko Donelaitį gryną pietistu, o Buddensiegas poeto žodžiuose neįžvelgia beveik jokių pietizmo siaurąją prasme bruožų. Pasak pastarojo, ano meto pietistams būdingo pabrėžtinio jausmingumo, pamaldumo, atgailos, atsivertimo ir t. t. Donelaičio kūryboje nesą. Gineitis laikosi šių dviejų pozicijų vidurio; jis Donelaičio pažiūras apibūdina kaip „sinkretiškas“, tačiau tiksliai nepaaiškina, ką turi galvoje vartodamas šią sąvoką. Žr. t. p. Alinos Kuzborskos Donelaičio kūrybos tyrimų apžvalgą: KUZBORSKA, A. Eine doppelte Rezeption: Christian Donalitius versus Kristijonas Donelaitis. In *Ostpreussen. Westpreussen. Danzig. Eine historische Literaturlandschaft*. Hrsg. von J. STÜBEN. München, 2007, ypač p. 278f.

XVIII a. 3–4-ojo dešimtmečių Karaliaučiaus universiteto Teologijos fakulteto struktūros ir personalo pokyčiai bei jų pasekmės

Norint aprėpti tikrąjį Karaliaučiaus universiteto Teologijos fakulteto struktūrinių pokyčių mastą ir suprasti Donelaičio studijų metais iš jų kylančius konfliktus, reikia pradėti nuo kiek ankstesnių laikų. Frydrichas Vilhelmas I (1688–1740, valdė 1713–1740), vykdydamas Didžiojo maro nualintos Rytų Prūsijos atstatymą (*rétablissement*), be kita ko, ėmėsi ir Bažnyčios bei švietimo sistemos reformų, turėjusių tiesioginę įtaką teologijos studijoms. Dar 1718 m. rugsėjo 30 d. karalius išleido „Pakartotinį potvarkį dėl mokyklose ir universitetuose studijuojančio jaunimo bei *Kandidatorum ministeriū*“, kuriame siekiančių kunigystės Liuteronų bažnyčioje atžvilgiu nurodyta: „Profesorai [privalo] pasirūpinti, kad studentai įgytų ne tik didelę erudiciją, bet ir tikrą dievobaimingumą.“⁵ Užsibrėžtam tikslui įgyvendinti praktikoje, potvarkis numatė egzaminą, kurio gairės buvo suformuluotos pietistine dvasia. Egzamino metu tikrintojai privalėjo „įvertinti vidinę kandidato būseną ir išsiaiškinti, ar jis pažįstas atgailą ir gyvą tikėjimą? ir ką apie tai galys pasakyti? kokį gyvenimą gyvenęs nuo jaunystės? kaip atsivertęs į Dievą? koku būdu pradėjęs tarnystę? <...> ar jaučiąs dėl savo ankstesnio gyvenimo graužatį? su kokiais pamaldžiais krikščionimis, mokytais žmonėmis ir pamokslininkais esąs pažįstamas?“⁶ Kadangi planuota tik išlaikiusius egzaminą ir gavusius atitinkamą pažymėjimą – „testimonium vitae et studiorum“ – prileisti prie kitų egzaminų, potvarkis reiškė ne ką kita, o būtent tai, kad kelias į būsimą tarnybą neišvengiamai vedė per šią pamaldumo patikrą.

Kasdiniame akademiniam gyvenime, tiesa, karaliaus įsakas iš pradžių vykdytas vangiai. Beveik dešimt metų po paskelbimo jis dėl dėstytojų konsteliacijos Teologijos fakultete egzistavo faktiškai tik popieriuje. Vienintelis tuo metu profesorių kolegijoje esantis pietistinių pažiūrų atstovas Heinrichas Lyzijus (Heinrich Lysius, 1670–1731) buvo izoliuotas bei stokojo ryžtingumo⁷, o Karaliaučiaus ortodoksai, vadovaujami Johano Jakobo Kvantto (Johann Jakob Quandt, 1686–1772), propietistiniam potvarkiui sėkmingai priešinosi. Paminėtina, kad anti Pietistiškai nusiteikęs Kvantas nuo 1721 m. dirbo vyriausiuoju rūmų pamokslininku ir ketvirtuoju teologijos profesoriumi, o 1732 m. galiausiai tapo pirmuoju profesoriumi⁸. 1728 ir 1729 m. Frydrichas Vilhelmas I vis dėlto nusprendė įgyvendinti savo planus ir minėto pažymėjimo išdavimą perleido nuosekliai pietistiškai nusiteikusiems Georgui Frydrichui Rogaliui (Georg Friedrich Rogall, 1701–1733) ir Abraomui Volfui (Abraham Wolff, 1680–1731). Nuo 1725 m. Rogalis buvo ordinarinis filosofijos profesorius ir ekstraordinarinis teologijos profesorius, 1728 m. jis tapo konsistorijos nariu, 1731 m. – Frydricho kolegijos direktoriumi, o 1732 m. – trečiuoju teologijos profesoriumi⁹; Volfas, nuo 1721 m. inspektoriavęs Frydricho kolegijoje, 1727 m. užėmė ordinarinio teologijos profesoriaus pareigas ir pradėjo vadovauti Lietuvių kalbos seminarui¹⁰. Sprendimu, paskelbtu 1729 m. kovo 31 d. „Instruk-

⁵ „die Professores [sollen] ernstlich dahin sehen, daß nebst gründlicher Gelehrsamkeit die Studiosi auch zu wahrer Gottesfurcht gelangen.“ Cituojama iš RIEDESEL, E. Op. cit., S. 163. Plg. t. p. HINRICHS, C. Op. cit., S. 248.

⁶ Cituojama iš RIEDESEL, E. Op. cit., S. 163f. Plg. t. p. HINRICHS, C. Op. cit., S. 248.

⁷ Lyzijaus izoliavimo priežastis buvo ne tik pozicinė kova tarp pietizmo ir ortodoksijos. Iš dalies jį lėmė ir politinės aplinkybės. Nors vienas pagrindinių atstatymo programos veikėjų Karlas Heinrichas Erbtruchsessas ir grafas zu Wald-burgas (1686–1721) Rytų Prūsijos reformas vykdė lojaliai bei klausydamas nurodymų iš Berlyno, tačiau jis visgi turėjo pasitelkti vietines pajėgas. Iš Flensburgo kilęs Lyzijus šiuo atveju buvo laikomas „nevietiniu“, todėl kurį laiką pirmenybė teikta jo priešininkui Kvantui, senos Karaliaučiaus šeimos palikuoniui. Žr.: HINRICHS, C. Op. cit., S. 236 ir 239f.

⁸ Žr.: ARNOLDT, D. H. *Ausführliche und mit Urkunden versehene Historie der Ko[e]nigsbergischen Universita[e]t. Zweyter Theil, welchem eine Nachricht von dem Leben, und den Schriften hundert Preußischer Gelehrten angeha[e]nget ist.* Ko[e]nigsberg, 1746 (Nachdruck: Aalen, 1994), S. 189.

⁹ Plg. ARNOLDT, D. H. *Ausführliche Historie II...*, S. 218f.

¹⁰ Žr.: ARNOLDT, D. H. *Ausführliche Historie II...*, S. 191; RIEDESEL, E. Op. cit., S. 50.

cijos dėl pamokslininkų pažymėjimų“ pavidalu, karalius pietistams galutinai suteikė „milžinišką galią“¹¹. Nuo šiol joks kandidatas negalėjo užimti pareigų bažnyčioje ar mokykloje be jų sutikimo. Mat „Instrukcijoje“ buvo pakartotinai pabrėžta, kad „prie kunigystės negalys būti prileistas nė vienas, neišlaikęs tikro uolumo ir doro būdo patikrinimo“¹². O toliau patikslinta: „Konsistorijos nariams ir Karaliaučiaus teologijos profesoriams daktarui Volfui ir daktarui Rogaliui maloningai pavedama nuodugniai išegzaminuoti į pamokslininkų ir mokyklų tarnybą siūlomus kandidatus, ir jokiems kitiems, tik patiems uoliausiems, išduoti pažymėjimus.“¹³

Ankstyvos Volfo ir Rogalio mirtys karaliaus iš pasirinkto kelio neišmušė, nors ir teko įveikti keletą iškilusių struktūrinių kliūčių, norint, kad reformos ir vėl neužstrigtų. 1731 m. mirus Abraomui Volfui, karalius 1732 m. spalio 18 d. pažymėjimo išdavimo galią delegavo fakultetui. Balso teisę jis suteikė ordinariniams teologijos profesoriams, o balsuojant įvestas daugumos principas¹⁴. Vėliau šią praktiką Frydrichas Vilhelmas I užtvirtino 1735 m. balandžio 30 d. bei 1738 m. rugpjūčio 9 d. įsakais¹⁵. Kadangi tuo pačiu metu karalius siekė, kad laisvas vietas katedrose užimtų hališkojo pietizmo šalininkai, struktūros ir personalo pertvarkymas Karaliaučiaus universiteto Teologijos fakultete vyko beveik be išimčių pagal jų norus. Kad ir kaip būtų, Donelaičiui pradėjus studijas fakultete, keturi iš septynių profesorių priklausė pietistų blokui: itin įtakingas Frydricho kolegijos direktorius ir Lietuvių seminaro inspektorius Francas Albertas Šulcas (Franz Albert Schultz, 1692–1763) nuo 1733 m. buvo trečiasis¹⁶, Johanas Davidas Kypkė (Johann David Kypke, 1692–1758) penktasis, Danielis Heinrichas Salthenius (1701–1750) šeštasis katedros vedėjas¹⁷, o Danielis Heinrichas Arnoldas (Daniel Heinrich Arnoldt, 1706–1775) 1735 m. užėmė ką tik įsteigtą septintąją profesūrą¹⁸.

Augant pietistiškai nusiteikusių profesorių skaičiui fakultete, neišvengiamai didėjo ir jų įtaka studijų eigai. Studijų modelio atžvilgiu Donelaitis iš esmės taip pat privalėjo laikytis pietistų nurodytos krypties. Karaliaučiuje galiojo 1734 m. balandžio 3 d. ir 1735 m. spalio 25 d. karaliaus išleistos, Šulco parengtos Bažnyčios ir švietimo sistemos Prūsijoje nuostatos, kurios pabrėžė į atsivertimą vedančio pamokslo bei katechezės svarbą¹⁹. Taigi Donelaitis veikiausiai bus lankęs katechetikos pra-

¹¹ HINRICHS, C. Op. cit., S. 253.

¹² Beylagen. Num. 31. In ARNOLDT, D. H. *Ausführliche Historie II...*, S. 39.

¹³ Beylagen. Num. 31. In ARNOLDT, D. H. *Ausführliche Historie II...*, S. 40f.

¹⁴ Žr.: Beylagen. Num. 53. In ARNOLDT, D. H. *Ausführliche und mit Urkunden versehene Historie der Ko[e]nigsbergischen Universita[e]t. Erster Theil. Ko[e]nigsberg, 1746* (Nachdruck: Aalen, 1994), S. 312.

¹⁵ Žr.: Beylagen. Num. 34 ir 35, in: ARNOLDT, D. H. *Ausführliche Historie II...*, S. 45-47.

¹⁶ Žr.: ARNOLDT, D. H. *Ausführliche Historie II...*, S. 187.

¹⁷ Žr.: ARNOLDT, D. H. *Ausführliche Historie II...*, S. 193. Nors Johanas Davidas Kypkė ir Danielis Heinrichas Salthenius literatūroje minimi dažnai, išsamių jų veiklos mokslinių tyrimų dar nėra. Apie Salthenių ir jo garsiąją biblioteką, kurią sudarė apie 22 000 knygų žr.: TONDEL, J. Auktionskataloge im alten Königsberg. In *Königsberger Buch- und Bibliotheksgeschichte: Beiträge des vom 15. bis 17. Oktober 1999 an der Universität Osnabrück veranstalteten Internationalen Symposions zur Königsberger Buch- und Bibliotheksgeschichte*. Hrsg. von A. E. WALTER. Weimar, Köln, Wien, 2004, S. 386f.

¹⁸ Žr.: ARNOLDT, D. H. *Ausführliche Historie II...*, S. 194. Arnoldo biografijos klausimais žr.: WALTER, A. E. Arnoldt, Daniel Heinrich. Prieiga internete: <<http://www.ostdeutsche-biographie.de/arnoda00.htm>> [žiūrėta 2012 04 11]; MÜHLFORDT, H. M. *Königsberger Leben im Rokoko. Bedeutende Zeitgenossen Kants*. Siegen, 1981, S. 73–83; KESSLER, G. D. Daniel Heinrich Arnoldt und der Pietistenkreis in Königsberg. Mit Anlagen: Ahnen und Nachkommen Arnoldts. *Altpreußische Geschlechterkunde. Blätter des Vereins für Familienforschung in Ost- und Westpreußen*, 1934, Nr. 8, S. 9–35. Išsamaus mokslinio darbo apie jo veiklą nėra. Iš ankstesnių tyrimų žr. BACZKO, L., von. *Annalen des Königreichs Preußen*. Königsberg, 1793, S. 45–73.

¹⁹ Žr.: RIEDESEL, E. Op. cit., S. 106-124, ypač p. 115; Beylagen. Num. 54. In ARNOLDT, D. H. *Ausführliche Historie II...*, ypač p. 346.

tybas ir tetinį-antitetinį seminarą, kiekvieną semestrą vedamus Šulco²⁰. Greičiausiai jis bus dalyvavęs ir keliose 1736–1738 m. Arnoldo skaitytose moralinės teologijos, o 1738–1739 m. – homiletikos paskaitose²¹. Kypkė Donelaitį, tikėtina, bus mokęs dogmatikos ir metafizikos, o Salthenius – Naujojo Testamento ir Bažnyčios istorijos²². Tuo tarpu Naujojo Testamento egzegezė buvo sritis pirmiausia Christopho Langhanzeno (Christoph Langhansen, 1691–1770), kuris, tuo metu jau tapęs pietizmo priešininku²³, 1736–1740 m. skaitė paskaitas apie Evangelijas pagal Morkų, Luką ir Joną bei Apaštalų darbus²⁴.

Nesunku įsivaizduoti, kad beatodairiškas karaliaus propietistinės bažnytinės ir švietimo politikos vykdymas pietistams atnešė daug priešiško iš Kvanto vadovaujamos ortodoksijos atstovų pusės. Kaip anuomet įprasta, universiteto dėstytojai nedvejojo į savo konfliktus įtraukti studentų, ir galima drąsiai teigti, kad visą mokyklos ir studijų laikotarpį nuo 1731 iki 1740 m. Karaliaučiuje Donelaitis praleido tikrai ne darnioje ir ramioje, o smarkiai įkaltusioje aplinkoje, kurioje tvyrojo atviro konflikto grėsmė. Štai 1734 m. kovo 5 d. Gotthilfui Augustui Frankei (Gotthilf August Francke, 1696–1769) į Halę nusiųstame Arnoldo laiške pranešama, kad „pikti studentai nupaisė paveikslą, kuriame ponas dr. Šulcas ir ponas Kypkė (vaizduojami) ant kankinimų rato“, o jis, Arnoldas, „už kojų pakabintas kartuvėse“²⁵. Nepraėjus nė metų, Salthenius jau skundėsi dėl išdaužytų langų ir jam su Šulcu „skalambytos bjaurios muzikos, kurios bosai sklidę tai iš gatvėje stovinčio didžiulio katiloalui rauginti, tai nuo kibiro dugno, ir visa tai vakare šeštą, septintą, aštuntą valandą ar dar vėliau“. Pietistų vardas atvirai juodintas ir skanduota „vivat Quandt“²⁶. Dar 1737 m. pavasarį padėtis Karaliaučiaus universitete buvo daugiau nei įtempta. 1737 m. balandžio 9 d. Ciolestinas Christianas Flotvelis (Cölestin Christian Flotwell, 1711–1759) iš Karaliaučiaus rašė, kad Frydrichas Vilhelmas I rašte rektoriui Šulcui ir kitiems profesoriams užsiminęs, jog kareiviai turi nurodymą būti kovinės parengties. Cituojant Flotvelį: „Vadovaujami rektoriaus dr. Šulco studentai kelia tokį triukšmą, kad jis pamiršta savo darbus, o neramumai nedidelėje mūsų akademijoje taip išaugo, kad karalius atsiuntė raštą *ad Rectorem Magn. [ificum]* ir visiems profesoriams, informuodamas, jog kareiviams duotas įsakymas tučtuojau šauti, jei iš kurios nors pusės prasidėtų puolimas.“²⁷

²⁰ Žr.: *Vorlesungsverzeichnisse der Universität Königsberg (1720-1804)*. Mit einer Einleitung und Registern hrsg. von M. OBERHAUSEN und R. POZZO. Bd. I.1. Stuttgart-Bad Canstatt, 1999, S. 102 (žiemos semestras 1736/37), 105 (vasaros semestras 1737), 108 (žiemos semestras 1737/38), 111 (vasaros semestras 1738), 114 (žiemos semestras 1738/39), 117 (vasaros semestras 1739), 120 (žiemos semestras 1739/40). Plg. t. p. RIEDESEL, E. Op. cit., S. 174-176.

²¹ Žr.: *Vorlesungsverzeichnisse der Universität Königsberg...*, S. 102 (žiemos semestras 1736/37), 108 (žiemos semestras 1737/38), 111 (vasaros semestras 1738), 114 (žiemos semestras 1738/39), 117 (vasaros semestras 1739). Plg. t. p. RIEDESEL, E. Op. cit., S. 174f.

²² Žr.: *Vorlesungsverzeichnisse der Universität Königsberg...*, S. 102 (žiemos semestras 1736/37), 108 (žiemos semestras 1737/38), 111 (vasaros semestras 1738), 114 (žiemos semestras 1738/39), 117 (vasaros semestras 1739) und 120 (žiemos semestras 1739/40). Plg. t. p. RIEDESEL, E. Op. cit., S. 174f.

²³ Laikyti Langhanzeną pietistu, kaip tai darė Gineitis, teisinga tik iš dalies. XVIII a. 3-iajame dešimtmetyje bendradarbiavęs su Heinrichu Lyzjumi, Langhanzenas 1730 m. prisijungė prie ortodoksinės opozicijos. 1740 m. liepos 18 d. jis drauge su Johanu Jakobu Kvantu ir keletu kitų universiteto profesorių pasirašė Frydrichui Didžiajam (1712–1786, valdė 1740–1786) peticiją, kuria siekta apjuodinti pietistus ir sumažinti jų įtaką Karaliaučiaus universiteto Teologijos fakultete. Žr.: GINEITIS, L. *Kristijono Donelaičio aplinka...*, p. 62; FEHR, J. J. Op. cit., S. 74. Peticijos fragmentai paskelbti: RIEDESEL, E. Op. cit., S. 195–199.

²⁴ Žr.: *Vorlesungsverzeichnisse der Universität Königsberg...*, S. 102 (žiemos semestras 1736/37), 108 (žiemos semestras 1737/38), 111 (vasaros semestras 1738), 114 (žiemos semestras 1738/39), 117 (vasaros semestras 1739) und 120 (žiemos semestras 1739/40).

²⁵ WOTSCHKE, T. *Georg Friedrich Rogalls Lebensarbeit nach seinen Briefen*. Königsberg, 1928, S. 186.

²⁶ Salthenius Frankei, 1735(?) m. sausio 10 d., cituojama iš WOTSCHKE, T. *Georg Friedrich Rogalls Lebensarbeit...*, S. 187f. Dėl laiško datos žr.: FEHR, J. J. „*Ein wunderlicher nexus rerum*“. *Aufklärung und Pietismus in Königsberg unter Franz Albert Schultz*. Zürich, New York, 2005, S. 64.

²⁷ Flotvelis Gotšedui, 1737 m. balandžio 9 d. In GOTTSCHEDE, J. Chr. *Briefwechsel unter Einschluß des Briefwechsels von Luise Adelgunde Victorie Gottsched*. Bd. 4: 1736–1737. Hrsg. und bearb. von D. DÖRING; R. OTTO und M. SCHLOTT unter Mitarbeit von F. MENZEL. Berlin, New York, 2010, S. 308.

Teologinės ir filosofinės Donelaičio profesorių pažiūros

Atsižvelgdami į struktūrinę specifiką suteikiant „testimonium vitae et studiorum“ ir kiek anksčiau įvardytą daugumą profesorių kolegijoje, neapsiriksimė manydami, kad Donelaitis studijų metais itin dažnai bendravo su pietistinių pažiūrų profesoriais Šulcu, Kypke, Saltheniumi ir Arnoldu. Donelaičio santykis su jų priešininkais – ne kartą minėtu Kvantu, antruoju profesoriumi Christophu Langhanzenu ir ketvirtuoju katedros vedėju Johanu Heinrichu Lyzijumi (1704–1745)²⁸ – veikiausiai buvo ne toks intensyvus, juolab kad Kvantas, turėdamas kitų užduočių, 1736 m. atleistas nuo pareigos reguliariai skaityti paskaitas²⁹ ir dėstė tik po valandą per savaitę apie pavienius Senojo Testamento aspektus³⁰. Koks gi tad buvo šių dėstytojų intelektualinis profilis?

Nors ką tik aprašytų audringų konfliktų akivaizdoje tai nuskambės kiek keistai, visgi pirmiausia konstatuotina, kad Donelaičio profesorių teologinės pažiūros beveik nesiskyrė. Visi jie buvo nuoseklūs liuteronybės, teologiškai apibrėžtos *Santarvės formulėje* resp. *Santarvės knygoje* (*Konkordienformel* resp. *Konkordienbuch*, lot. *Formula concordiae* resp. *Liber concordiae* 1577/1580), atstovai³¹. Pietistai, kaip antai Salthenius, kurį Donelaitis greičiausiai pažinojo dar iš Katedros mokyklos Kneiphofe laikų³², taip pat skaitė paskaitas apie Lutherio išpažinimo raštus ir *Santarvės formulės* bei Lutherio katekizmą istoriją³³. Kitais žodžiais tariant, ne ką kitaip nei jų ortodoksiškai nusiteikę priešininkai, pietistai rėmėsi tradicine liuteroniška literatūra, siekdami įdiegti jos specifinį profilį studentams. Žvelgiant iš teologinės pusės, Donelaitis Karaliaučiuje, be jokios abejonės, bus įsisavinęs konservatyvią liuteronybę, kuri, kaip tai neseniai įrodė Alina Kuzborska straipsnyje apie šio liuteronų kunigo ir poeto eilėraščius vokiečių kalba³⁴, ryškiai atsiskleidžia ir jo eilėraštyje „Der Gott der Finsternis“ (Tamsybių Dievas)³⁵.

Ne mažiau įstabios ir filosofinės teologijos profesorių, priklausiusių pietistų blokui, pažiūros. Kitaip nei abu pirmieji profesoriai Kvantas bei Langhanzenas, kurie dar 1735 m. kritiškai žvelgė į Christiano Volfo (Christian Wolff, 1679–1754) filosofiją³⁶, Francas Albertas Šulcas buvo prisiekęs Volfo šalininkas. Šulcas ne tik taikė pastarojo metodiką sistemingai pateikdamas aiškinamą materiją, kaip tai teigta ankstesniuose tyrimuose³⁷, bet ir sugebėjo sukurti savitą liuteronų teologijos, pietistų *praxis pietatis* akcentavimo ir Volfo *cultura intellectus* sintezę. Jau 1732 m. rugsėjo 16 d. savo inauguracinėje disertacijoje programiniu pavadinimu „De concordia rationis cum fide“ Šulcas, pavyzdžiui, siekė logiškai pagrįsti Lutherio nuteisinimo doktriną³⁸, kartu pasisakydamas prieš so-

²⁸ Apie Langhanzeno ir Lyzijaus profesūras žr.: ARNOLDT, D. H. *Ausführliche Historie II...*, S. 183f ir 189f.

²⁹ Plg. 1736 m. rugpjūčio 22 d. karaliaus įsakymo IV skyrių, pagal kurį Kvantas skiriamas generaliniu superintendentu. In NIETZKI, A. *Johann Jakob Quandt, Generalsuperintendent von Preußen und Oberhofprediger in Königsberg. 1686-1772. Ein Bild seines Lebens und seiner Zeit insbesondere der Herrschaft des Pietismus in Preußen*. Königsberg, 1903, S. 72: „Demselben [sc. Quandt] soll als Professori freystehen, auf der Universitaet nur soviel zu lesen und zu disputieren, als Er will u. es seine Kräfte zulaßen, damit er seine übrige Amts=Geschäfte soviel fleißiger Treiben könnte.“

³⁰ Žr.: *Vorlesungsverzeichnisse der Universität Königsberg...*, S. 102, 105, 108, 111, 114, 117, 120.

³¹ Žr.: FEHR, J. J. Op. cit., S. 68–72, ypač 70f.

³² Salthenius tapo Katedros mokyklos rektoriumi 1731 m. – taigi tais metais, kai Donelaitis pradėjo lankyti šią mokyklą. Žr.: GINEITIS, L. *Kristijono Donelaičio aplinka...*, p. 81.

³³ Žr.: *Vorlesungsverzeichnisse der Universität Königsberg...*, S. 105 (vasaros semestras 1737), 108 (žiemos semestras 1737/38). T. p. plg. RIEDESEL, E. Op. cit., S. 174f.

³⁴ Žr.: KUZBORSKA, A. *Deutsche Gedichte von Kristijonas Donelaitis. Annaberger Annalen*, 2005, Bd. 13, S. 171–176, ypač p. 175f.

³⁵ DONELAITIS, K. *Raštai*. Vilnius, 1977, p. 266.

³⁶ Žr.: FEHR, J. J. Op. cit., S. 73f.

³⁷ Žr., pvz.: RIEDESEL, E. Op. cit., S. 89.

³⁸ Žr.: Šulco *Dissertatio inauguralis* fragmentus: FEHR, J. J. Op. cit., S. 309–316, ypač p. 315: „Sed ratio docet, DEUM, quia justissimus est, non posse non odio prosequi peccata & iisdem decernere poenam (...)“.

cinietišką satisfakcijos teorijos atmetimą³⁹. O suliedamas pagrindinį pietistų principą, kad teologija esanti *habitus practicus*, su Volfo teiginiu, pasak kurio sistemingai metodiškas pažinimo atvėrimas skatina tiek teorinį-kognityvinį, tiek praktiškai orientuotą visatos įsisavinimą, Šulcas sukūrė jam būdingą racionalųjį pietizmą⁴⁰.

Šulco artimu bendraminčiu tapęs Danielius Heinrichas Arnoldas taip pat buvo Volfo filosofijos šalininkas ir laikėsi Šulco skleidžiamų intelektualinio optimizmo nuostatų⁴¹. Kiekvienu atveju būtina paminėti pagal Volfo metodą Arnoldo parašytą ir 1732 m. Karaliaučiuje išleistą vokiečių poezijos įvadą *Versuch einer systematischen Anleitung zur deutschen Poesie überhaupt*⁴², su kuriuo Donelaitis greičiausiai bus susipažinęs. Klausimo, kiek kiti du profesorių kolegijos pietistai Salthenius ir Kypkė įsisavino Volfo filosofiją, kol kas dar neįmanoma atsakyti, nes tam reikia tolesnių tyrinėjimų. Apie mus dominančiu laikotarpiu (nuo 1736 iki 1740 m.) dogmatiką ir metafiziką dėščiusį Johanną Davidą Kypkė žinoma tik tiek, kad jis 1720 m. itin teigiamai atsiliepė apie Aristotelio analitiką⁴³ ir XVIII a. 4-ojo dešimtmečio pradžioje sėkmingai gebėjo derinti aristotelizmą su eklektika⁴⁴. Tuo tarpu Salthenius proto principais, kaip manoma, rėmėsis kiek atsargiau ir juos taikęs tik apologetikai. Priešingai nei Šulcas, kuris tikėjo intelekto skatinamu moraliniu žmogaus tobulėjimu, Salthenius laikėsi tradicinės evangelikų nuomonės, kad nuodėmės visiškai sugadintai žmogaus sielai pasitaisyti būtinas Šventosios Dvasios poveikis⁴⁵.

Apibendrinant XVIII a. vėlyvojo 4-ojo dešimtmečio Karaliaučiaus universiteto Teologijos fakulteto intelektualiąją aplinką, konstatuotina, kad pietizmas, su kuriuo Donelaitis susipažino studijų metais šiame Rytprūsių kultūros centre, akcentavo atsivertimą bei katechezę ir neabejotinai turėjo hališkosios krypties bruožų. Dėl savitos proto ir tikėjimo jungties bei teigiamo požiūrio į Volfo filosofiją jis visgi skyrėsi nuo Halės pietizmo⁴⁶, ką rodė ir skirtingai suvokiama realybė, ir pedagogų elgesys su studentais. Štai žymus Halės pietistas Hermanas Augustas Frankė (Hermann August Francke, 1663–1727), nors ir rūpinosi tiek auklėtinių religiniais poreikiais, tiek jų „laikinąją gerovę“, galiausiai vienareikšmišką prioritetą teikė religiniams pamatams, nuo kurių jis manė priklausant visa kita. Tuo tarpu Šulcui „laikinoji gerovė“ buvo vertinga kaip tokia. Ją

³⁹ Šulco problemizuojamos teorijos pradininkas Faustas Socinas (Fausto Sozzini, 1539–1604) atmetė Anzelmo Kenterberiečio (1034–1109 m.) klasiškai suformuluotas ir vėliau visuotinai – taip pat ir reformatorių – priimtas pažiūras, kad Jėzus Kristus savo mirtimi atpirko žmonių nuodėmes ir tokiu būdu sutaikė Dievą su žmonėmis. Socinas, priešingai, laikėsi nuomonės, kad Dievas iš begalinio gerumo nuodėmes atleidžias be atpirkimo, jei tik žmogus liaujašis daręs nuodėmes ir susitaikąs su Dievu. Apie susitaikymo teorijos ypatumus išsamiau žr.: DAUGIRDAS, K. *Andreas Volanus und die Reformation im Großfürstentum Litauen*. Mainz, 2008, S. 217–223. Amžininkai sociniečius laikė krikščionybę ardančio racionalizmo šalininkais, o Šulcas savo inauguracine disertacija siekė įrodyti, kad teisingai suprastas Lutherio mokymas nėra iracionalus, nors jis ir neatmeta tradicinių pažiūrų.

⁴⁰ Žr.: FEHR, J. J. Op. cit., S. 277f ir 37.

⁴¹ Ibid., S. 282.

⁴² 1741 m. Karaliaučiuje išleistas Arnoldo poezijos įvado perdirbinys pavadinimu „Versuch einer, nach demonstrativischer Lehrart entworfenen, Anleitung zur Poesie der Deutschen“.

⁴³ Žr.: PISANSKI, G. Chr. *Entwurf einer preussischen Literärgeschichte in vier Büchern*. Mit einer Notiz über den Autor und sein Buch. Hrsg. von R. PHILIPPI. Königsberg, 1886 (Perspaudas: Hamburg, 1994), S. 531. Čia Pisanskis jam priskiria ir 1729 m. Karaliaučiuje anonimiškai išleistą „Brevissima delineatio scientiarum dialecticae et analyticae ad mentem philosophi“.

⁴⁴ Žr.: POZZO, R. Aristotelismus und Eklektik in Königsberg. In *Die Universität Königsberg in der Frühen Neuzeit*. Hrsg. von H. MARTI, M. KOMOROWSKI unter Mitarbeit von K. MARTI-WEISSENBACH. Köln, Weimar, Wien, 2008, S. 181–183.

⁴⁵ Žr.: FEHR, J. J. Op. cit., S. 282.

⁴⁶ Vargu ar reikia priminti, kad būtent Halės pietistai su Joachimumu Lange (Joachim Lange, 1670–1744) priešakyje 1723 m. pasirūpino Christiano Volfo išvartytu iš Halės, o 1727 m. pareikalavo dar ir uždrausti jo raštus Brandenburgo kunigaikštystėje.

grįsti teologiniais pamatais, jo nuomone, nebuvo būtina, tam paprasčiausiai pakako elementaraus visuomenės pritarimo. Tad pasaulietiniai jaunuolių sugebėjimai visais atžvilgiais laikyti lygiai taip pat reikšmingais ir lavintiniais kaip ir religiniai.

Vadovaujantis įvardytomis nuostatomis, anksčiau ar vėliau turėjo būti prieita prie skatinimo atvirai mąstyti teologiniais klausimais, ir tai, paskutinių tyrinėjimų išvadomis, Šulcas išties laikė viena iš pedagoginių užduočių⁴⁷. Visa tai bylojo apie jau ryškius auštančios Apšvietos ženklus, žymėjusius naujos epochos pradžią. Kadangi pietistų priešininkai profesorių kolegijoje taip pat nestokojo švietėjiškų sąsajų, pvz., svarbus Leipcigo švietėjas Johanas Christofas Gotšedas (Johann Christoph Gottsched, 1700–1766) teologijos mokėsi pas Kvantą⁴⁸ ir 1721 m. filosofijos daktaro disertaciją gynė vadovaujamas Langhanzeno⁴⁹, Donelaitis Karaliaučiaus universiteto Teologijos fakultetą neabejotinai lankė laikais pokyčių, iš kurių pamažu išplaukė moderni pasaulėžiūra.

Apibendrinimas

1. Donelaičiui pradėjus studijuoti teologiją Karaliaučiaus universitete, tenykščiame Teologijos fakultete buvo ką tik įgyvendintos struktūros ir personalo permainos. Frydricho Vilhelmo I vykdytos Rytų Prūsijos švietimo reformos metu fakultete, be visa kita, įvestas privalomas pažymėjimas – „testimonium vitae et studiorum“, kurį iš pradžių privalėjo suteikti profesoriai pietistai, o nuo 1732 m. – Teologijos fakultetas. Dėl karaliaus vykdytos politikos į laisvas vietas katedrose skirti pietistai, kurie nuo 1733 m. sudarė profesorių kolegijos daugumą, lemdavusią svarbiausius su būsimų teologų studijomis bei kasdieniu jų gyvenimu universitete susijusius sprendimus.

2. Labai tikėtina, kad dėl struktūrinės specifikos bei personalo konsteliacijos Donelaičio santykiai su pietistiškai nusiteikusiais profesoriais Šulcu, Kypke, Saltheniumi ir Arnoldu buvo gerokai artimesni negu su jų priešininkais Kvantu, Langhanzenu ir Lyzijumi, juolab kad 1736 m. vasarą Kvantas dar ir atleistas nuo pareigos reguliariai skaityti paskaitas. Nepaisant neramumų, kuriuos universitete ir jo aplinkoje sukėlė pietistų įgyvendinamos reformos, esminių dogmatinių skirtumų tarp septynių katedros vedėjų nebūta: teologinių pažiūrų atžvilgiu visi profesoriai priskirtini tradicinei liuteronybei.

3. Skirtingai nei Halės universiteto pietistai, taip pat ir pietizmo priešininkas Karaliaučiuje Kvantas, Šulcas pasisakė už liuteronų teologijos, pietistų *praxis pietatis* akcentavimo bei Volfo *cultura intellectus* sintezę. Šulco pastangas sukurti racionalųjį pietizmą, kurį su Volfo filosofija siejo ne tik metodinė prieiga, bet ir savitas proto bei tikėjimo santykio subalansavimas, ypač rėmė Arnoldas. Viena pedagoginių šių Donelaičio profesorių savybių buvo atviros mąstysenos vertinimas ir rūpestis auklėtinių „laikinąja gerove“, kuri esanti svarbi kaip tokia. Kadangi net pietistų priešininkai, kaip antai Kvantas ir Langhanzenas, nebuvo visiškai atsiriboję nuo pamažu plintančios Apšvietos, Donelaitį jau studijų metais veikė auštanti nauja epocha.

Iš vokiečių kalbos vertė Eglė Bukantytė

⁴⁷ FEHR, J. J. Op. cit., S. 50f.

⁴⁸ Žr.: STRASSBERGER, A. *Johann Christoph Gottsched und die „philosophische“ Predigt: Studien zur aufklärerischen Transformation der protestantischen Homiletik im Spannungsfeld von Theologie, Philosophie und Politik*. Tübingen, 2010, S. 36–38.

⁴⁹ Žr.: Ibid., S. 60f.

Straipsnyje naudoti šaltiniai ir ankstesni tyrimai:

- ARNOLDT, Daniel Heinrich. *Ausführliche und mit Urkunden versehene Historie der Ko[e]nigsbergischen Universita[e]t. Erster Theil.* Ko[e]nigsberg, 1746 (Perspaudas: Aalen, 1994).
- ARNOLDT, Daniel Heinrich. *Ausführliche und mit Urkunden versehene Historie der Ko[e]nigsbergischen Universita[e]t. Zweyter Theil, welchem eine Nachricht von dem Leben, und den Schriften hundert Preußischer Gelehrten angeha[n]get ist.* Ko[e]nigsberg, 1746 (Perspaudas: Aalen, 1994).
- BACZKO, Ludwig, von. *Annalen des Königreichs Preußen.* Königsberg, 1793.
- BUDDENSIEG, Hermann. *Kristijonas Donelaitis. Leben und Werk in seiner Zeit.* In DONELAITIS, Kristijonas. *Die Jahreszeiten.* Nachdichtung von H. Buddensieg, München, 1966, S. 121–156.
- DAUGIRDAS, Kęstutis. *Andreas Volanus und die Reformation im Großfürstentum Litauen.* Mainz, 2008.
- FEHR, James Jakob. „Ein wunderlicher nexus rerum“. *Aufklärung und Pietismus in Königsberg unter Franz Albert Schultz.* Zürich, New York, 2005.
- GINEITIS, Leonas. *Kristijono Donelaičio aplinka.* Vilnius, 1998.
- GOTTSCHED, Johann Christoph. *Briefwechsel unter Einschluß des Briefwechsels von Luise Adelgunde Victorie Gottsched.* Bd. 4: 1736–1737. Hrsg. und bearb. von D. DÖRING, R. OTTO und M. SCHLOTT unter Mitarbeit von F. MENZEL. Berlin, New York, 2010.
- HINRICHS, Carl. *Preußentum und Pietismus. Der Pietismus in Brandenburg-Preußen als religiös-soziale Bewegung.* Göttingen, 1971.
- HUBATSCH, Walther. *Geschichte der evangelischen Kirche Ostpreußens.* Bd. 1. Göttingen, 1968.
- Iš vokiškųjų raštų apie Kristijoną Donelaitį.* Sud. L. Gineitis. Vilnius, 2002.
- KESSLER, Gerhard. D. Daniel Heinrich Arnoldt und der Pietistenkreis in Königsberg. Mit Anlagen: Ahnen und Nachkommen Arnoldts. *Altpreußische Geschlechterkunde. Blätter des Vereins für Familienforschung in Ost- und Westpreußen,* 1934, Nr. 8, S. 9–35.
- KUZBORSKA, Alina. Deutsche Gedichte von Kristijonas Donelaitis. *Annaberger Annalen,* 2005, Bd. 13, S. 158–176.
- KUZBORSKA, Alina. Eine doppelte Rezeption: Christian Donalitius versus Kristijonas Donelaitis. In. *Ostpreussen. Westpreussen. Danzig. Eine historische Literaturlandschaft.* München, Hrsg. J. STÜBEN, 2007, S. 259–284.
- MÜHLPFORDT, Herbert Meinhard. *Königsberger Leben im Rokoko. Bedeutende Zeitgenossen Kants.* Siegen, 1981.
- NIEZKI, Albert. *Johann Jakob Quandt, Generalsuperintendent von Preußen und Oberhofprediger in Königsberg. 1686-1772. Ein Bild seines Lebens und seiner Zeit insbesondere der Herrschaft des Pietismus in Preußen.* Königsberg, 1903.
- PISANSKI, Georg Christoph. *Entwurf einer preussischen Literärgeschichte in vier Büchern.* Mit einer Notiz über den Autor und sein Buch hrsg. von R. PHILIPPI. Königsberg, 1886 (Perspaudas: Hamburg, 1994).
- POZZO, Riccardo. Aristotelismus und Eklektik in Königsberg. In *Die Universität Königsberg in der Frühen Neuzeit.* Hrsg. von H. MARTI, M. KOMOROWSKI unter Mitarbeit von K. MARTI-WEISSENBACH. Köln, Weimar, Wien, 2008, S. 172–185.
- RIEDELSE, Erich. *Pietismus und Orthodoxie in Ostpreußen. Auf Grund des Briefwechsels G. F. Rogalls und F. A. Schultz' mit den Halleschen Pietisten.* Königsberg, Berlin, 1937.
- STRASSBERGER, Andreas. *Johann Christoph Gottsched und die „philosophische“ Predigt: Studien zur aufklärerischen Transformation der protestantischen Homiletik im Spannungsfeld von Theologie, Philosophie und Politik.* Tübingen, 2010.
- TONDEL, Janusz. Auktionskataloge im alten Königsberg. In *Königsberger Buch- und Bibliotheksgeschichte: Beiträge des vom 15. bis 17. Oktober 1999 an der Universität Osnabrück veranstalteten Internationalen Symposions zur Königsberger Buch- und Bibliotheksgeschichte.* Hrsg. von A. E. WALTER. Weimar, Köln, Wien, 2004, S. 353–416.
- VAŠKELIS, Aleksas. Pietistinis sąjūdis Mažojoje Lietuvoje ir Kristijonas Donelaitis. *Aidai,* 1964, Nr. 3, p. 103–123. Prieiga internete: <http://www.aidai.us/index.php?option=com_content&task=view&id=3729&Itemid=285> [žiūrėta 2012 04 11].
- VAŠKELIS, Aleksas. The life and age of Kristijonas Donelaitis. Prieiga internete: <http://www.lituanus.org/1964/64_1_03_Vaskelis.html> [žiūrėta 2012 04 11].
- WALTER, A. E., Arnoldt, Daniel Heinrich. Prieiga internete: <<http://www.ostdeutsche-biographie.de/arnoda00.htm>> [žiūrėta 2012 04 11].
- Vorlesungsverzeichnisse der Universität Königsberg (1720-1804).* Mit einer Einleitung und Registern hrsg. von M. OBERHAUSEN und R. POZZO. Bd. I.1. Stuttgart-Bad Canstatt, 1999.
- WALLMAN, Johannes. Europäische und außereuropäische Ausstrahlung des Pietismus. In *Europa in der frühen Neuzeit. Festschrift für Günter Mühlhpfordt.* Hrsg. von E. DONNERT, Bd. 2: *Frühmoderne.* Weimar, Köln, Wien, 1997, S. 1–20.
- WOTSCHKE, Theodor. *Georg Friedrich Rogalls Lebensarbeit nach seinen Briefen.* Königsberg, 1928.

THE FACULTY OF THEOLOGY IN KÖNIGSBERG IN THE STUDY YEARS OF DONELAITIS

Kęstutis Daugirdas

Leibniz Institute for European History, Mainz, Germany

Summary

When Kristijonas Donelaitis enrolled in the studies of Theology at Königsberg University in 1736, the said Faculty was still experiencing the moods of the recently implemented reforms. In 1732, the King authorized the Faculty to issue a compulsory certificate („*testimonium vitae et studiorum*“), that each candidate to priests had to submit about his ways of life and learning, introduced during the reorganization of the church and the education system initiated by Friedrich Wilhelm I, and, due to a respective policy of professor appointment, he practically authorized pro-pietist officials to do that. Since 1733, four of the seven professors belonged to the pietist bloc which strongly influenced both the studies and the daily lives of the students.

Given the said structural specificity and personal constellation in the Faculty of Theology in Königsberg, Donelaitis was likely to have had much more intensive relationships with professors Schulz, Kiepke, Salthenius, and Arnold from the pietist bloc than with their opponents Quant, Langhansen, and Lysius (in 1736, Quant was also relieved of the obligation of giving regular lectures). Despite the tension lingering both in the university and outside it, it should be noted that, from the viewpoint of the doctrine, there were no essential differences among the professors of Donelaitis. Theologically, all of them could have been called conventional Lutherans.

From the philosophical viewpoint, Schulz, the central figure of the Königsberg pietism, was characterized by some interesting qualities. He promoted the synthesis of Lutheran philosophy, pietist praxis pietatis, and Christian Wolff's *cultura intellectus*, and by the latter element he significantly differed both from the pietists of Halle and from Quant. The efforts of Schulz to inculcate rational pietism, open not only to Wolff's methodology of philosophy but also to the balancing of the new ratio between the reason and faith, was especially supported by Arnold. By appreciating an open way of thinking from the pedagogical viewpoint, Schulz managed to differentially relate students' secular well-being to the religious one, with the first not necessarily based on the second. All that points to the elements of the dawning of the Enlightenment, with the representatives of which, such as, e.g., Gottsched, the opponents of pietism Quant or Langhansen had relationships with. Thus, Donelaitis was influenced by the spirit of the incipient epoch as early as at the time of his studies.